

STUDENCI O UMIEJĘTNOŚCIACH KOMUNIKACYJNYCH NAUCZYCIELI AKADEMICKICH

Komunikacja i komunikowanie się są pojęciami powszechnie występującymi w wielu dyscyplinach naukowych, integrującymi różne obszary rzeczywistości. Są to procesy, których uczestnikami jesteśmy od wczesnego dzieciństwa, stanowiące podstawowy składnik socjalizacji. Komunikację określa się jako proces wymiany komunikatów między ludźmi oraz przetwarzania informacji (percepcja, przechowywanie i tworzenie komunikatów). Podstawowym składnikiem tego procesu jest komunikat – wyróżniona, zakodowana w postaci znaku informacja; poza tym ważną staje się też sytuacja komunikacyjna, miejsce, czas powstawania i odbioru komunikatów.

W ujęciu T. Gobana-Klasa¹ można mówić o komunikowaniu się jako:

- transmisji i przekazie informacji,
- wzajemnym rozumieniu się i dochodzeniu przez ludzi do wspólnych znaczeń,
- łączeniu, tworzeniu wspólnoty przy użyciu języka i znaków,
- interakcji społecznej za pośrednictwem symboli,
- wymianie znaczeń między ludźmi,
- sposobie wyrażania norm grupowych,
- sprawowaniu kontroli społecznej, przydzielaniu ról, koordynowaniu wysiłków.

Wymienione powyżej wykładnie procesu komunikacji można obserwować w edukacji. Swoistym systemem komunikacji jest proces kształcenia.

Na kształt procesu komunikacji niezaprzeczalny wpływ ma nauczyciel. Wśród wielorakich czynników związanych z osobą nauczyciela na pierwszym miejscu należałoby wymienić jego kompetencję komunikacyjną. Termin „kompetencja komunikacyjna” (*communicative competence*), rozumiany jako „umiejętności komunikacyjne”, został wprowadzony przez D. Hymesa (1972, 1980). Jest to pojęcie, czy też nazwa zdolności używania przez człowieka wszystkich dostępnych mu jako członkowi danej wspólnoty społeczno-kulturowej systemów semiotycznych, a więc zdolność spostrzegania i kategoryzowania sytuacji społecznej oraz dostosowywania do niej sposobu mówienia².

Na strukturę kompetencji komunikacyjnej składają się reguły, które zostały określone jako pragmatyczne – czyli reguły efektywnej komunikacji werbalnej. Pragmatyczne

¹ T. Goban-Klas, *Komunikowanie masowe. Zarys problematyki socjologicznej*, Kraków 1980, s. 70–71.

² T. Rittel, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1994, s. 110.

reguły posługiwania się językiem mają niewątpliwie swoje źródło społeczne i kulturowe, a przekazywane są w procesie socjalizacji dziecka w danym społeczeństwie.

Kompetencje komunikacyjne jednostki to zdolności posługiwania się językiem zarówno w sposób skuteczny, jak i dostosowany do sytuacji, ze względu na oczekiwania mówcy wobec słuchacza, cele, jakie stawia sobie mówca, oraz społeczne i konwencjonalne reguły użycia języka³.

Kompetencja komunikacyjna jest strukturą multidyscyplinarną, złożoną, wielowymiarową. Warstwę treściową pojęcia „kompetencja” stanowi posiadanie wymaganej wiedzy, umiejętności, zdolności i postaw. Objęcie pojęciem kompetencji komunikacyjnej nauczyciela nie tylko jego wiedzy (językowej, kulturowej, społecznej, zawodowej i w ogóle wiedzy o świecie), ale też umiejętności posługiwania się nią w sytuacjach komunikacyjnych adekwatnie do warunków i oczekiwań uczestników tych sytuacji – niesie ze sobą wiele problemów natury analitycznej i metodologicznej.

Poziom kompetencji komunikacyjnej jednostki jest wynikiem socjalizacji, jej doświadczenia językowego i komunikacyjnego. W związku z tym, o jakiegokolwiek kompetencji, a więc także o kompetencji komunikacyjnej nauczyciela, można mówić konkretnie tylko w odniesieniu do posiadanych kompetencji sprecyzowanej osoby, wybranego nauczyciela. Standardy ogólnozawodowe stanowią jedynie płaszczyznę odniesienia indywidualnych zdolności i umiejętności. Kompetencje komunikacyjne to zdolność do dialogowego sposobu bycia, zdolność do bycia w dialogu z innymi i ze samym sobą. Kompetencje te są jak najbardziej osobiste, indywidualne i niepowtarzalne.

Elementami składowymi, a jednocześnie determinantami zaistnienia kompetencji komunikacyjnej nauczyciela są:

- zdolność odbierania komunikatów,
- świadomość istnienia zakłóceń procesu komunikacji w kształceniu,
- umiejętność dialogowego sposobu porozumiewania się,
- możliwość przyjęcia postawy niedyrektywnej (współpracujący wzorzec komunikacji),
- rezygnacja z autorytarnego wzorca komunikacji,
- skłonność do włączenia zachowań empatycznych w proces komunikacji⁴.

Wyodrębnia się trzy kryteria komunikacyjnych kompetencji nauczyciela:

- sposób manifestowania komunikatu, przekazywania informacji,
- adresat informacji, czyli jej potencjalny i rzeczywisty odbiorca,
- cel, któremu służy komunikowanie się, a więc to, do czego powinna doprowadzić dana informacja.

Podsumowując, porozumiewać się można zarówno słowami, jak i gestami, mimiką, sposobem zachowania. Przekazami (komunikatami) w komunikacji interpersonalnej są zachowania werbalne (wypowiedzi) i niewerbalne (mimika twarzy, kinezjetyka – pozycja ciała, postawa, gesty i inne ruchy ciała, proksemika – przestrzenna odległość między komunikującymi się osobami, parajęzyk – wysokość i natężenie głosu, tempo mówienia, śmiech, itp.) – szczególnie istotne dla procesu komunikacji w edukacji.

³ G.W. Shugar, M. Smoczyńska (red.), *Badania nad rozwojem dziecka*, PWN, Warszawa 1980, s. 455.

⁴ R. Kwaśnica, *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywna edukacja*, Wrocław 1994.

Problematyka badawcza

Problem podjęty w artykule dotyczy umiejętności komunikacyjnych nauczycieli akademickich w opinii studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kwestionariusz ankiety zawierał twierdzenia opisujące umiejętności komunikacyjne nauczyciela w następujących kategoriach:

- Werbalne zachowania nauczycieli w procesie edukacyjnym.
- Wytwarzanie atmosfery zaangażowania i wspólnoty na zajęciach.
- Troska o kulturę języka.
- Dbałość o aspekt organizacyjny komunikacji.
- Zastosowanie stylów komunikacji.

Metryczkę uzupełniono następującymi zmiennymi: płeć, rok i kierunek studiów, forma zajęć, poprzez którą dokonano oceny umiejętności komunikacyjnych nauczycieli akademickich, stopień naukowy prowadzącego oraz uzasadnienie wyboru formy zajęć.

Postępowanie badawcze wyznaczyły problemy sformułowane w pytaniach:

1. Jak studenci oceniają werbalne zachowania nauczycieli w procesie edukacyjnym?
2. Jak studenci oceniają atmosferę zaangażowania i wspólnoty na zajęciach?
3. Jak studenci oceniają dbałość nauczycieli akademickich o aspekt organizacyjny komunikacji?
4. Jak studenci oceniają kulturę języka nauczycieli akademickich?
5. Jak studenci oceniają aspekt organizacyjny komunikacji?
6. Jak studenci oceniają zastosowanie przez nauczycieli akademickich stylów komunikacji?
7. Jak studenci oceniają niewerbalne zachowania nauczycieli akademickich?
8. Czy, a jeśli tak, to co zmienić w komunikacji nauczyciel akademicki – student?

Sondaż diagnostyczny został przeprowadzony wśród 131 studentów UJ, uzyskujących kwalifikacje pedagogiczne do pracy nauczycielskiej w Studium Pedagogicznym UJ w listopadzie 2004 roku. Studenci reprezentowali 29 kierunków studiów (najliczniejsze grupy stanowili studenci kierunków: biologiczno-geograficznych, chemii, biologii, historii i filologii), głównie IV rok studiów (49,6%) i III rok studiów (26,7%). Zdecydowaną większość stanowiły kobiety (74,8%), zaś mężczyźni – 25,2%.

Wyniki

Kompetencje komunikacyjne są to wyuczalne, dynamiczne właściwości nauczyciela umożliwiające mu samoekspresję i rozumienie innych oraz świadomą gotowość do konfrontowania i weryfikowania własnych opinii i dotychczasowych znaczeń⁵. Jest to zatem sprawność/umiejętność wyrażająca się w zachowaniach komunikacyjnych adekwatnie do warunków i sytuacji. Ekspresja i rozumienie obejmuje werbalne (mówione i pisane) oraz pozawerbalne komunikaty wymieniane w interakcjach.

⁵ M. Czerepaniak-Walczak, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Wydawnictwo Edytor, Toruń 1997, s. 98.

W sytuacji edukacyjnej, jaką są zajęcia edukacyjne w szkole wyższej, nauczyciel akademicki nawiązuje interakcje w różnorodny sposób. Decyduje o tym w znacznym stopniu forma zajęć dydaktycznych, którą realizuje. W toku badań studenci dokonywali wyboru formy zajęć i nauczycieli akademickich, prowadzących te zajęcia.

Jak wynika z analizy materiału empirycznego, najwięcej badanych studentów oceniło umiejętności komunikacyjne nauczycieli akademickich na konwersatorium (38,9%) i na wykładzie (32,1%). Analiza wypowiedzi studentów wskazuje, że konwersatorium jest formą najbardziej powszechną i cenioną przez większość studentów oraz wymaga, ich zdaniem, najwyższych umiejętności komunikacyjnych, najlepiej też weryfikuje zdolności komunikacyjne nauczycieli. Studenci wypowiadali się następująco:

„Odpowiada mi sposób prowadzenia zajęć przez nauczycieli akademickich oraz ich kultura osobista”.

„Jest to jedna z niewielu form zajęć, na których są wyjaśniane wszelkie wątpliwości dotyczące jakiegoś zagadnienia. Bo: wykład jest to monolog profesora skierowany do siebie, ewentualnie podawane są suche fakty, wzory. SeminaRIA odbywają się co dwa tygodnie, co utrudnia systematyczną naukę, ćwiczenia laboratoryjne to zwykle pokaz umiejętności prowadzącego, a nie zdobywania własnych (chemia)”.

„Nauczyciel staje się «bardziej ludzki» niż na wykładzie, na którym przypomina «maszynę do wykładania wiedzy»”.

„Jest to forma, która najlepiej wspomaga rozwój umiejętności oraz wiedzę studenta”.

„Są to bardzo ciekawe zajęcia, każdy z nas, jeśli ma na to ochotę, może wyrazić na nich swoje zdanie i podyskutować”.

„Możliwość kontaktu nieformalnego z wykładowcą, przedstawienia własnych opinii, zdań, sądów, komunikacja jest dwustronna”.

„Jest to, a raczej powinna być, jedna z najbardziej interaktywnych form zajęć”.

„Odbywają się w mniej licznych grupach, co sprzyja bezpośrednim relacjom i dialogowi między prowadzącym a studentami”.

„Nauczyciel prowadzący jest idealnym przykładem łączącym dobre umiejętności komunikacyjne zarówno podczas zajęć, jak i poza nimi. Zachęciło mnie to do dalszych poszukiwań i poszerzenia wiedzy”.

„Pozwala lepiej poznać nauczyciela akademickiego”.

„To najciekawsza forma zajęć, zachowany jest autorytet nauczyciela, który pełni rolę przewodnika, ale z drugiej strony student także ma możliwość zabrania głosu i dyskusji z prowadzącym”.

Niezwykle interesujące są uzasadnienia dotyczące wyboru wykładu jako formy najlepiej oddającej umiejętności komunikacyjne nauczycieli akademickich. Z jednej strony jest to forma, która dominuje na większości kierunków UJ, budząca wiele wątpliwości

„Mam największe zastrzeżenia. Zdarza się, że wykładowca prowadzi zajęcia wyłącznie dla siebie, mówi do ściany, sufitu. Prowadzi go w sposób monotony. Nie próbuje w jakikolwiek sposób zachęcić studenta do skupienia uwagi na wykładanym przedmiocie”,

ale jednocześnie – zdaniem badanych studentów –

„wykład jest najbardziej wymagającą formą zajęć (wymagającą od nauczyciela), bo konieczne jest nawiązanie łączności ze słuchaczami, pozostając jednocześnie w monologu. Zainteresowanie słuchacza wykładem jest najtrudniejsze”.

„Jest to najczęstsza forma zajęć na studiach, na której można bardzo dobrze poznać umiejętności komunikacyjne nauczyciela akademickiego. Od formy prowadzenia wykładu zależy dalsza motywacja i chęć pogłębienia swojej wiedzy poza «murami» sali wykładowej”.

„Jest formą, na której przekazuje się najwięcej informacji, najdłużej trwa i musi być ciekawie prowadzony, aby słuchacze nie zasnęli. Wykład ciekawy (interesujący) to taki, który trwa dwie godziny, a wydaje się, że minęło zaledwie dziesięć minut”.

„Są najciekawsze, wiele z nich prowadzonych jest na wysokim poziomie merytorycznym”.

„Prowadzący pozostawiali wiele do myślenia, a czasami budzili dużo kontrowersji”.

Trzecia z najczęściej wybieranych przez studentów IV i V roku form to seminarium (14,4%), z uwagi na czas pisania prac magisterskich pod kierunkiem promotora. Ta sytuacja komunikacyjna umożliwia pogłębione relacje interpersonalne nauczyciel akademicki – student, gdzie charakterystyczne staje się urzeczywistnienie relacji mistrz – uczeń. Studenci biorą czynny udział w zajęciach, prezentują swoje prace, które wiążą się z ich zainteresowaniami badawczymi. Na temat seminariów studenci wypowiadali się następująco:

„Na etapie pisania pracy magisterskiej komunikacja promotor – student jest dla mnie szczególnie cenna i pomocna”.

„Mało osób, lepszy kontakt ze wszystkimi, swobodne rozmowy”.

„Możliwa jest bezpośrednia komunikacja z nauczycielem na ściśle określony temat”.

„Wymaga bardzo dużych umiejętności komunikacyjnych, daje możliwość bliższego kontaktu zawodowego i prywatnego. Rozwija studenta”.

„Wymaga zaangażowania wykładowcy, zainteresowania uczestnikami”.

„Uczy pracy w małej grupie, współpracy nauczyciela i studenta”.

Najliczniej ocenie studentów poddani zostali nauczyciele akademicy z tytułem doktora (42%) i profesora (32,8%), co jest zgodne z charakterem prowadzonych form zajęć (konwersatorium, wykład i seminarium).

Szukając odpowiedzi na pytanie, jak studenci oceniają werbalne zachowania nauczycieli w procesie edukacyjnym, analizie poddano twierdzenia dotyczące wybranych przejawów umiejętności werbalnych nauczycieli akademickich. W wyniku analizy zebranego materiału stwierdzono, że większość nauczycieli stara się w czasie zajęć dydaktycznych zmieniać wysokość i ton głosu, jego głośność, tempo mówienia, wypowiada się zdecydowanie i z przekonaniem (48,1%), przekazuje wyraźne, zrozumiałe pytania i polecenia. Często niestety nauczyciele rozmawiają w czasie zajęć wyłącznie z ochotnikami, nie aktywizując pozostałych uczestników (31,3%). Nauczyciele nie przekrzykują studentów podczas zajęć, natomiast jasno wyrażają swoje oczekiwania wobec nich.

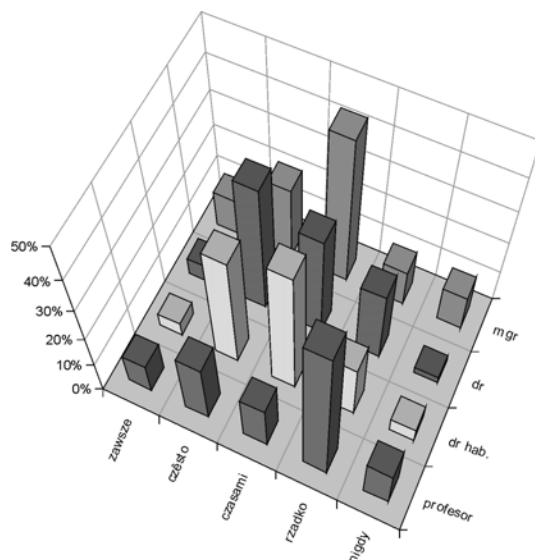
Wytwarzanie atmosfery zaangażowania i wspólnoty na zajęciach może się odbywać poprzez: jasne wyrażanie swoich oczekiwań wobec studentów; ciągłe dostarczanie motywacji do nauki; zachęcanie studentów do aktywności; pomaganie w pracy zespołowej; umożliwienie uczenia się od siebie nawzajem. Zdaniem ponad połowy badanych studentów, nauczyciele akademicy rzadko lub nigdy nie stwarzają na zajęciach sytuacji umożliwiających uczenie się od siebie nawzajem dzięki pracy zespołowej. Może to świadczyć o wciąż dominującej na uczelni jednokierunkowej formie przekazu wiedzy.

W opinii studentów, większość nauczycieli (72,3%) troszczy się o jasność i estetykę wypowiedzi. Nauczyciel akademicki powinien dbać również o organizacyjny aspekt komunikacji, a więc między innymi o wyjaśnianie studentom celu określonych zajęć

edukacyjnych, różnicowanie form i metod organizacyjnych, z uwagi na przykład na preferencje sensoryczne studentów, i – co jest szczególnie istotne w dobie rozwoju technologii informacyjnych – o korzystanie z nich w czasie prowadzonych zajęć dydaktycznych. Opinie studentów prezentują wykresy 1 i 2. Zaprezentowane na nich poglądy wskazują na duże zróżnicowanie wśród nauczycieli akademickich w zależności od posiadanego stopnia naukowego.

Wykres 1

Stosowanie przez nauczycieli akademickich różnorodnych metod i form organizacyjnych nauczania



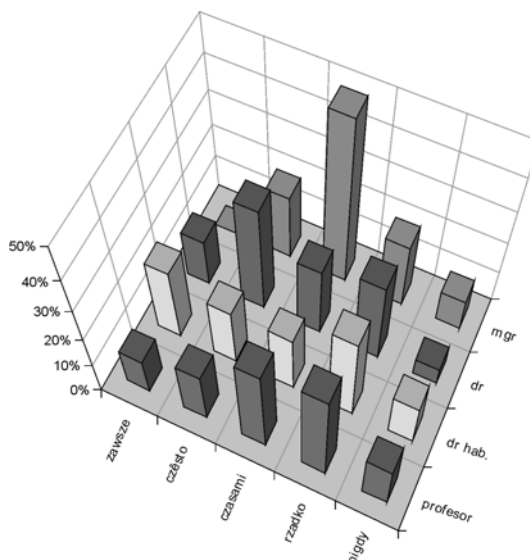
Wydaje się, że częściej różnicują metody i formy zajęć młodsi pracownicy naukowcy, oni też w większości przypadków wykorzystują nowoczesne technologie informacyjne.

Czy nauczyciele zmieniają style komunikacji? W opinii studentów ponad połowa nauczycieli (56,5%) zawsze lub często przekazuje wiedzę metodą wykładową, niezależnie od realizowanej formy zajęć. Natomiast pracując bezpośrednio ze studentami, wykorzystują styl demokratyczny, partnerski. Starają się w większości przypadków nie krytykować studenta, nie wyrażać słownie swojego niezadowolenia wobec niego. Próbuje (czasami 32,8%) stymulować rozwój samodzielności, pomysłowości oraz poczucia własnej wartości studenta (zawsze 9,2%). Dążeniu nauczycieli akademickich do nawiązywania przyjaznych relacji ze studentami służy fakt poznawania ich imion i posługiwania się nimi. Ponad 45% nauczycieli zna imiona studentów oraz swobodnie rozmawia z nimi poza zajęciami (niezależnie od posiadanego stopnia naukowego).

Ostatnia kategoria dotyczyła niewerbalnych zachowań nauczyciela akademickiego. Zdecydowana większość nauczycieli akademickich, w opinii studentów, sprawnie porozumiewa się poprzez ruchy ciała, wykorzystując mimikę twarzy, skinięcie głową, rozluźnienie ciała, gesty, oraz blisko 80% nauczycieli podtrzymuje kontakt wzrokowy ze studentem, co stanowi podstawę komunikacji niewerbalnej.

Wykres 2

Korzystanie przez nauczycieli akademickich z różnorodnych nowych technologii informacyjnych w procesie edukacyjnym



Badani studenci mieli możliwość wyrażenia swojego zdania, co należałoby zmienić w komunikacji między nauczycielem akademickim a studentem. Zamieszczone wypowiedzi niech stanowią podsumowanie uzyskanych wyników badań oraz naszą akademicką refleksję nad jakością i potrzebą budowy pozytywnych, twórczych relacji ze studentem. Należy mieć także świadomość, że kompetencje komunikacyjne nauczyciela, ograniczone tylko do wymiaru realizacyjnego, sprowadzone zostają do prostej umiejętności w efektywnym komunikowaniu się. „Zawieszenie” krytycznej refleksji dotyczącej szerszego, egzystencjalnego wymiaru interakcji nauczyciel akademicki – student może uczynić z kompetencji komunikacyjnych jedynie „warsztatową” umiejętność komunikowania się, może sprzyjać rutynizacji werbalnych zachowań nauczyciela. Z postulatów studentów:

- Więcej innowacji podczas wykładów. Monotonia wiele niszczy. Często widoczna jest bariera między wykładowcą a studentem. Powinni bardziej interesować się studentami. Wykłady powinny zawierać pewne elementy ćwiczeń, aby student też mógł być aktywny. Należy aktywizować studentów na wykładach.
- Nauczyciele akademicy powinni pamiętać, że oni też kiedyś byli studentami i też nie wiedzieli wszystkiego. Wykładowcy nie powinni traktować siebie jako wszytkowiedzących, a studenta jako tego, który ciągle się myli i nic nie wie.
- Zbyt duża liczba studentów powoduje, że istnieje mała możliwość indywidualnego kontaktu z nauczycielem akademickim. Wielu z nich pracuje na kilku uczelniach jednocześnie i po prostu dla studentów nie ma czasu. Większa dostępność do nauczycieli i czas dla studenta.
- Więcej kontaktów poza zajęciami.
- Większa swoboda i mniejsze sformalizowanie. Unikanie stresującej atmosfery na zajęciach. Zmniejszenie zbyt dużego dystansu. Student nie może się bać wykładowcy.

- Patrzeć na studenta z perspektywy tytułu (mur).
- Więcej szacunku dla studenta.
- Zapominają, że my także chcielibyśmy się czegoś nauczyć. Starać się zrozumieć, a nie panować nad studentem.
- Bardziej zachęcać do wypowiedzi, aktywności.
- Tylko solidny i dobrze przygotowany wykładowca może zachęcić studentów do zainteresowania jego przedmiotem i wiedzą przezeń przekazywaną. W przeciwnym razie spotka się ze zniechęceniem i głośnym ziewaniem.
- Większa otwartość na studentów. Rewizja poglądów, że to nauczyciel wie wszystko, dopuszczenie do zadawania pytań. Wyjście nauczyciela z klatki strachu. Nauczyciele wyraźnie boją się „być na luzie” w kontaktach ze studentami. Powinni być kreatywni i otwarci na nowe pomysły.
- Zmienić formę kontaktu z bezosobowej, przynajmniej podczas dyżurów, w czasie których można byłoby bez poczucia lekceważenia i pośpiechu konsultować się z prowadzącym.
- Aby student mógł liczyć na nauczyciela, na pomoc z jego strony, wysłuchanie i zrozumienie. Aby mógł zwrócić się do niego z prośbą o poradę i wsparcie.
- Indywidualne relacje nauczyciel akademicki – student.
- Kontakt utrudniają zbyt liczne grupy.
- Zwiększyć dostępność nauczycieli dla studentów.
- Zmniejszyć anonimowość studenta. Poznać lepiej studenta.
- Świadomość nauczyciela, że jest on dla studenta.

Zamiast zakończenia

Na podstawie analizy wypowiedzi badanych studentów powstały cechy komunikacji nauczyciel akademicki – student. Są to: **autentyczność – swoboda – bezpośredniość – pomoc – poznanie – zainteresowanie – współpraca – wzajemna obserwacja – rozwój – dwustronność – dialog – słuchanie – czas – dostępność – indywidualizm – aktywność – szacunek – świadomość.**

Literatura

- Czerepaniak-Walczak M., *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Wydawnictwo Edytor, Toruń 1997.
- Goban-Klas T., *Komunikowanie masowe. Zarys problematyki socjologicznej*, Kraków 1980.
- Koć-Seniuch G., *O kształtowaniu kultury komunikacyjnej współczesnego nauczyciela*, [w:] H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak (red.), *Współczesność a kształcenie nauczycieli*, WSP ZNP, Warszawa 2000.
- Kwaśnica R., *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywna edukacja*, Wrocław 1994.
- Rittel T., *Podstawy lingwistyki edukacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1994.
- Shugar G.W., Smoczyńska M. (red.), *Badania nad rozwojem dziecka*, PWN, Warszawa 1980.
- Sztejnberg A., *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, Wrocław 2002.

KODEKS ETYCZNY NAUCZYCIELA/NAUCZYCIELI W OPINII STUDENTÓW INSTYTUTU PEDAGOGIKI UNIwersYTETU Jagiellońskiego

25 czerwca 2003 roku Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego przyjął Akademicki Kodeks Wartości. Dokument ten przetoczył się przez Polskę szerokim echem prasowym. Głośno podkreślono w nim nabrzmiałe od dawna problemy akademickiego (używając określenia Davida Lodge'a) „małego światka” – niekorzystne zjawiska w sferze świadomości uczonych, w motywacji ich aktywności i postawach etycznych. Przypomiano też kanoniczne, podstawowe wartości obyczajowe i etyczne, które

„ukształtowane przez wiekopomną tradycję tworzyły autorytety nauki, wyrażając siłę moralną akademickiego świata oraz sens posłannictwa uczonych w promocji etycznych i obywatelskich cnót”¹.

Od dwóch lat prowadzę w Instytucie Pedagogiki UJ zajęcia „Metodyka nauczania przedmiotów pedagogicznych”. Problematyka tych zajęć (skądinąd teoretycznych i praktycznych) obejmuje także kwestie etyki nauczyciela/nauczycieli. Wspomniany Akademicki Kodeks Wartości stał się zatem dla nas naturalnym przyczynkiem do dyskusji w trakcie zajęć. Ich efektem są przygotowywane przez studentów (w małych 3–4 osobowych grupach) własne projekty kodeksów etycznych. Ich prezentacja stała się prawdziwym forum wymiany myśli i argumentów. W zajęciach, do których chcę się odnieść, uczestniczyło około 100 studentów studiów magisterskich, będących absolwentami studiów licencjackich rozmaitych uczelni Polski południowej. Ich prace przybrały różną postać i różną formę. Wybrałam jedną z nich – inspirowaną dekalogiem, a zatytułowaną „Prawa wszelakie pracę nauczyciela akademickiego regulujące”²:

1. Nie będziesz miał uczelni innych przed macierzystym uniwersytetem swoim.
2. Życzliwość wzajemną i zaufanie budować między pracownikami uczelni a studentami zadaniem Twoim niech się stanie.
3. Pamiętaj, abyś odpowiedzialność podejmował za pracy swej wyniki i wychowanków zacnych Twoich.
4. Szanuj studentów swoich jako bliźnich, by zaś i oni szacunek Tobie okazywać mogli.
5. Jako służbę pracę swoją traktuj, pożytku wspólnego i oświecenia rzesz młodych wy-
patrując.

¹ Akademicki Kodeks Wartości, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2003, s. 3–4.

² Cytat pochodzi z prac studentów II roku resocjalizacji (2004/2005). Nazwiska znane autorce.

6. Do prawdy dążyć winienes, jej swój czas i pracę poświęcać – przez mądrych ksiąg czytanie, z innych zdobyczy techniki także korzystając.

7. Gotowym bądź do współpracy z profesorami innymi, a wyników ich prac bezprawnie nie zawłaszczaj.

8. Uczciwość, sprawiedliwość, odpowiedzialność i chęci niech zawsze zalegają w Twej szacownej pamięci.

9. Szczerłość, życzliwość i zrozumienie niech będą Twoim sumieniem.

10. A Twoje zaangażowanie przykładem dla wszystkich żaków się stanie.

Pierwsze pytanie, które kierowałam do studentów, brzmiało: „Czy kodeks etyczny nauczyciela/nauczycieli jest w ogóle potrzebny?”. W opinii badanych studentów IP UJ zasadność istnienia takiego dokumentu jest niepodważalna. Można jedynie dyskutować, czy prawa takie pozostaną jedynie martwymi zapisami, czy też będą powszechną normą postępowania. Świat akademicki niestety nie jest krystalicznie czysty, zwłaszcza choćby w świetle doniesień prasowych o aferach związanych z przyjęciami na studia czy plagiatami. Stąd ważne i cenne, by szczególnie nauczyciele byli autentyczni, to znaczy „wierzący i praktykujący”, czyli jeśli personalizm na ustach, to i w uczynkach, jeśli podmiotowość to podmiotowo, jeśli o metodach aktywnych to aktywnie, itp. Studenci, konstruując własne projekty kodeksów etycznych, inaczej niż w Akademickim Kodeksie Wartości rozkładali akcenty, wskazywali jedne kwestie jako „palące”, inne zaś były w ich pracach nieobecne.

Obszary ważne i pilne

➤ Lojalność

„Nie będziesz miał innej uczelni niż nasza”, „Nie będziesz miał innych uczelni przed macierzystym uniwersytetem swoim”.

W pracach studentów ta kwestia okazała się niezwykle ważna. Rozumiejąc względy ekonomiczne, leżące u podstaw decyzji o wieloletowości nauczyciela, studenci podkreślają skutki, których w związku z nimi doświadczają:

– nieobecność lub ściśle, rygorystycznie limitowany czas na dyżurach, nieobecność w parzyste/nieparzyste tygodnie, dni tygodnia – ograniczona zatem możliwość konsultacji (dotyczy zwłaszcza studentów przygotowujących prace licencjackie i magisterskie) („Na dyżurach i konsultacjach licznych czas swój racz udostępniać studentom Twoim”);

– odczuwalny brak czasu na rozwój warsztatu dydaktycznego, stąd powielane zajęcia i spadek ich atrakcyjności.

Lojalność nauczyciela/nauczycieli wobec macierzystej Alma Mater winna się przejawiać także w budowaniu społeczności akademickiej – społeczności nauczających i uczących się. Studenci postulują odsunięcie na bok ekonomii i wszelkiej prywaty na rzecz włączania się w różne wspólne przedsięwzięcia w umacnianiu, reprezentowaniu i tworzeniu wizerunku uczelni.

➤ **Uczciwość i samodzielność**

„Gotowym bądź do współpracy z profesorami innymi, a wyników ich prac bezprawnie nie zawłaszczaj”.

Zasada uczciwości, tak mocno artykułowana w Akademickim Kodeksie Wartości, jest obszarem niezwykle istotnym w opinii badanych studentów. Przypomnijmy –

„uczciwy wykładowca akademicki winien przekazywać studentom wiedzę opartą o najnowsze dokonania światowej nauki, w tym także o własne, osobiste współuczestnictwo w procesie rozwoju swej dyscypliny, unikając roli nieakademickiego przekąznika wiadomości z drugiej ręki, tylko z cudzych prac, w efekcie zręcznego kompilatorstwa”³.

Drugim biegunem, równie nagannym w oczach studentów, jest autoplagiat czyli wielokrotne publikowanie własnych, ale ciągle tych samych treści, znanych już propozycji w lekko zmienionej formie, nowym układzie, szacie graficznej. Kwestia zawłaszczania wyników cudzych prac naukowych nie jest – zdaniem studentów – sprawą honoru i kodeksu etycznego a sprawą kodeksu karnego.

➤ **Życzliwość i sprawiedliwość**

Szczególnie tu, jak w soczewce, skupiają się wszystkie bolączki różnego sposobu budowania relacji nauczyciel – student. Nauczyciel może być Mistrzem, może być demokratycznym partnerem, może być wspierającym ogrodnikiem albo też autokratycznym zarządcą. Powinnością pedagoga kształtującego przyszłych pedagogów winno być modelowanie własną osobą, własną pracą pożądaných wzorców. Życzliwość, zaufanie, wzajemnie okazywany szacunek, szczerść kontaktów, atmosfera dobrej pracy, jasne stawianie wymagań i czyste reguły gry przy zaliczeniach i egzaminach mogą dopingować do owocnej, wspólnej pracy i czerpania z niej radości.

Szczególnie ważna kwestia – poruszana w wielu pracach studentów – dotyczy życzliwości nauczyciela/nauczycieli rozumianej jako otwartość na problemy studentów, aktywne, uważne słuchanie i rozpatrywanie spraw, z którymi przychodzą. Osoba opiekuna roku ma tu szczególną rolę do spełnienia, przydzielanie zatem przez dyrekcję „opiekunstwa” poszczególnych roczników i specjalizacji nie może stać się przypadkowe, lecz powinno być dokładnie przemyślane i powierzane osobom o pożądaných predyspozycjach, umiejących wejść w prawdziwe relacje ze studentami.

Studenci cenią sobie także możliwość kontaktów internetowych, w tym zwłaszcza anonimowe lub personalne dyskusje na stronach studenckiego ip-forum o wszystkich (w tym drażliwych i bolących) sprawach. Zaznaczyć należy, iż zaangażowani pracownicy (także dyrekcja) biorą w nich aktywny udział. Dzięki temu wiele pomysłów studenckich, które z różnych przyczyn nigdy nie byłyby zgłoszone „twarzą w twarz”, wyszło ze świata wirtualnego.

➤ **Prawda**

Prawda jako podstawowy obowiązek uczonych została w Akademickim Kodeksie Wartości umiejscowiona na pierwszej pozycji. W pracach studentów pojawia się na miejscu środkowym. Zabieg taki związany jest zapewne z zawężonym jej rozumieniem. W projektach oraz rozmowach toczonych wokół tego tematu „prawda” nie po-

³ Akademicki Kodeks Wartości, s. 13–14.

jawia się jako powinność nauczyciela akademickiego w aspektach: odkrywania prawdy, dążenia do prawdy, formułowania prawdziwych sądów i teorii – a zatem prawda w tworzeniu nauki. Studenci odnoszą tę wartość do sfery dydaktyki akademickiej. Prawda jako zasada etyczna nakazuje nauczycielowi być świadomym faktu, iż jego osobiste przekonania, wyznawane wartości i prywatne normy etyczne mogą wpływać na dobór i sposób przekazywania treści. Nauczyciel winien zatem otwarcie mówić o własnym punkcie widzenia danych spraw i jednocześnie rzetelnie prezentować inne stanowiska. Z prawdą związana jest kolejna wartość – tolerancja – zwłaszcza w kontekście odmiennych przekonań i racji.

Niezaprzeczalnym rezultatem naszego wspólnego namysłu nad zagadnieniem etyki nauczyciela/nauczycieli oraz pracy przy konstruowaniu przez studentów własnych propozycji było wyartykułowanie – uświadomienie sobie przez nich faktu, iż te same normy winny obowiązywać zarówno profesorów, jak i studentów, i to w każdym obszarze: uczciwości, samodzielności, godności, lojalności, rzetelności i w dążeniu do prawdy.